

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ТВОРЧО-ВИКОНАВСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Тетяна СТРАТАН-АРТИШКОВА (Кіровоград)

Постановка проблеми. Нова парадигма освіти передбачає реалізацію принципів її індивідуалізації та гуманізації, методологічну переорієнтацію процесу навчання на розвиток особистості людини, визнання її самобутності й самоцінності, формування компетентності як загальної здатності до суспільної діяльності на основі знань, досвіду, здібностей, системи цінностей, набутих у процесі навчання.

Ці ідеї повною мірою стосуються професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, діяльність яких передбачає ініціативність і самостійність, оригінальність мислення, власний стиль творчості. Для цього у студентів необхідно розвивати ціннісне ставлення до творів музичного мистецтва, здатність до сприймання, розуміння і творення художніх

образів, потреби в духовно-творчому самовираженні.

Професійна діяльність майбутнього вчителя музичного мистецтва поліфункціональна за своєю природою і вимагає різнобічних знань, творчих і виконавських умінь, спонукає до пошуку нових підходів і технологій, спрямованих на реалізацію особистісно орієнтованих програм з фахових (музично-теоретичних і музично-виконавських дисциплін). У зв'язку з цим, істотних змін у формах і методах навчання й учіння студентів потребує творчо-виконавська підготовка як важлива умова розвитку їх духовного потенціалу, творчих здібностей, фахової компетентності, індивідуального стилю культуротворчості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасними вітчизняними науковцями, педагогами-практиками зроблено значний внесок у теорію та практику професійної освіти. До особистості вчителя як суб'єкта навчально-виховного процесу, до якості його професійно-педагогічної діяльності висуваються нові вимоги, що ефективно впливають на розширення комплексу взаємопов'язаних завдань, що покладаються на педагогічну освіту. Основним із них вітчизняні вчені виокремлюють [2; 7] стимулювання інноваційної діяльності у різних освітньо-виховних системах, педагогічної творчості, що дає можливість досягти рівня педагогічної майстерності [6, с. 255].

У фундаментальній праці «Педагогіка: загальна та мистецька» О. Рудницька визначає освіту як процес і результат формування якостей особистості засобами навчання і виховання відповідно до норм духовної культури і цінностей суспільства [4, с. 22]. Метою підготовки у вищому навчальному закладі, підкреслює О. Семенов, є формування і розвиток особистості, яка характеризується творчою індивідуальністю, високим рівнем соціальної зрілості, освіченості, культури, розумінням сутності суспільства і людини та їх взаємозв'язку у процесі розвитку [5, с. 81].

Спрямованість вищої музично-педагогічної освіти на індивідуалізований розвиток професійно значущих якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва, його професійних компетенцій, перетворення особистістю свого внутрішнього світу і творчу самореалізацію в професії та життєдіяльності на засадах становлення й розвитку суб'єктних характеристик майбутнього фахівця як основи його внутрішнього духовно-творчого саморозвитку, самовираження, самореалізації, актуалізує необхідність підвищення якості професійної освіти, її спрямування на кінцевий результат – формування соціально активної, компетентної, духовної, творчої особистості з яскраво вираженою професійною спрямованістю, спроможною до самовираження й самореалізації в професійній діяльності й життєтворчості.

Вища музично-педагогічна освіта розглядається як процес і результат цілеспрямованого розвитку особистості майбутнього вчителя музичного мистецтва, його творчої індивідуальності, ціннісно-світоглядного ставлення до навколишнього світу, розвитку емоційно-інтелектуальної культури, здатності до творчого самовираження в практичній діяльності, що передбачає усвідомлення особистістю духовно-моральних, художньо-естетичних

цінностей, які й становлять мету її життєдіяльності.

Музична освіта, підкреслює О. Ростовський, – це складний діалектичний процес розвитку художньо-творчих здібностей учнів, їх здатності до естетичного сприймання, переживання і творення музики. Цей процес не спонтанне, а кероване соціально-педагогічне явище, в якому об'єктивні і суб'єктивні чинники знаходять у нерозривній єдності [3, с. 193].

Звернення до історичних джерел становлення й розвитку музично-творчого виконавства, вивчення вітчизняного і зарубіжного педагогічного досвіду відомих музикознавців, педагогів-музикантів, учителів музики минулого і сучасності (Б. Асаф'єв, В. Верховинець, З. Кодаї, М. Леонтович, І. Кевішас, Е. Месснер, К. Орф, С. Смоленський, К. Стеценко, Б. Трічков, С. Шип, Б. Яворський та ін.) дає можливість наголосити на значущості власного творення – «композиторства» у розвитку духовно-творчої особистості, довести важливість його застосування в сучасній музично-педагогічній практиці.

Інтеграція наук дала змогу по-новому подивитися на взаємодію і взаємозумовленість композиторського й виконавського процесів, виокремити їхні відмінні та спільні риси. У наукових працях з філософії (М. Бахтін, В. Біблер, М. Каган), психології художньої творчості (В. Асмус, Ю. Афанасьєв, Є. Басін, Л. Виготський, Є. Гуренко, Л. Сморж, Л. Матвєєва, В. Мовчан, П. Якобсон, Н. Яранцева та ін.), музичного сприймання та виконавської інтерпретації (Н. Корихалова, В. Москаленко та ін.), художнього та музичного сприймання (О. Костюк, Б. Мейлах, Є. Назайкінський, С. Раппопорт, О. Рудницька та ін.), інтонаційної теорії (Б. Асаф'єв, В. Бобровський, В. Медушевський, Я. Мільштейн, Є. Назайкінський та ін.) музичне виконавство визначено як вторинну відносно самостійну творчість. Через співтворчість як певний спосіб діалогового спілкування здійснюється діалогічність свідомостей, розуміння іншого як самого себе, переосмислення, трансформація і переживання «духу» епохи, художніх образів. В естетичних концепціях Р. Інгардена, Ф. Шлейєрмахера, В. Дільтея, М. Хайдеггера, Г. Гадамера та ін. порушується питання про незавершеність мистецького твору як особливої, унікальної якості, що стимулює творчу активність суб'єкта пізнання, передбачає поліваріантність творчих трактувань та індивідуальних реакцій у процесі художнього діалогу і в такий спосіб уможливають визначення смислової конкретизації твору суб'єктом сприйняття й

інтерпретатором-виконавцем як співтворчість, чого не можна сказати про творчість автора (композитора), який, зазвичай, і є виконавцем-інтерпретатором власних творів.

Мета статті – розкрити значення композиторсько-виконавської діяльності у змісті творчо-виконавської підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Композиторсько-виконавська діяльність майбутнього вчителя музичного мистецтва в змісті творчо-виконавської підготовки майбутнього фахівця набуває інноваційного характеру, оскільки ґрунтується не тільки на здатності адекватно сприймати, виконувати й інтерпретувати музичні твори (інструментальні, вокальні, хоріві), а й спроможності оприлюднювати власні твори, залучати до співтворчості іншого, спрямовувати композиторсько-виконавську діяльність у педагогічне русло, що у підсумку дає змогу схарактеризувати майбутнього вчителя музичного мистецтва як цілісну особистість, здатну до самовираження й самореалізації в різних сферах освітньо-культурного простору.

Творчість і виконання для автора єдині, нерозривні, взаємодоповнювальні й взаємозумовлені явища. З огляду на це, творчо-виконавська підготовка майбутніх фахівців набуває особливого значення, а її сутність визначається взаємозв'язком компонентів «творча» і «виконавська», полягає в розв'язанні педагогічних завдань через прилучення індивіда до різних видів творчо-виконавської діяльності, стимулювання його до самовираження й самореалізації в композиторсько-виконавській діяльності, що зумовлено теорією і практикою музичного виховання і є запорукою успіху в розвитку духовно-творчої особистості майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Композиторсько-виконавська діяльність, що ґрунтується на сприйнятті-інтерпретації, пов'язана передусім з «афективними» процесами (емоції, почуття, бажання), що становлять основу спонукальної регуляції як вираження активного ставлення, викликаного зіткненням наявного з належним, прагнень і можливостей їх реалізації, ідеалів і дійсності. Емоції як «енергетичне пальне» аферентного синтезу всіх наявних подразників у поєднанні з минулим досвідом, сигналізують про значущість відображуваного, дають установку до сприйняття і дії, активізують організм, об'єднують усі компоненти психіки, сприяють формуванню як ідеальних моделей реальних процесів і явищ, так і тих, що передбачається створити і відобразити. Художня емоція набуває особливого значення у формуванні

творчого потенціалу особистості. Її відносять до «стенічних» емоцій, що стимулюють життєдіяльність людини, активізують, мобілізують і актуалізують творчі сили особистості. Художня емоція допомагає інтелекту переборювати страх перед авторитетом встановленого й загальноприйнятого, і, здійснивши проори в інтелектуальне поле в ділянці найбільшої напруги, вийти на простір ефективного й плідного творчого пошуку. У такий спосіб, відбувається взаємодія гносеологічної і ціннісно-сміслової сфери свідомості. Індивід, охоплений творчим пошуком одержує «смугу свободи», завдяки якій він приводить у рух (поряд із науковим, моральним, класовим, етнічним тощо) набуті асоціативні фонди, художньо-образні зв'язки, що утворились, і надає їм належної спрямованості.

Відомо, що мистецтво, на відміну від науки, приводить в рух всі складові психіки, весь запас відображеного, зокрема свідоме і несвідоме, вербалізоване і невербалізоване. Для цього художник (композитор) за допомогою «вилучених» із зовнішнього світу «олюднених» елементів створює особливу значущу форму, звернену до внутрішніх визначень людини. Кольорові, світлові, звукові, лінійні та інші чинники, (як функціонально нейтральні з погляду користі і утилітарного інтересу в мистецтві) можуть слугувати різним ідеям, викликати віддалені асоціації, що дає змогу індивіду виходити за межі простої чуттєвої реакції. Мистецтво сприяє особливому стану, під час якого здійснюються різні перетворення і перерозподіл у сфері психіки, перебудова контрольного-аналізаторського апарату, тісна взаємодія репродуктивних і продуктивних механізмів психіки, об'єднання освоєваних значень в одну модель з підключенням і активізацією широких зон підсвідомості. Це дає можливість не тільки охопити всі психічні процеси, а й провести швидко мобілізацію інтелекту.

Характерний для мистецьких творів «постгіпнотичний», «постартичний», «остаточний вплив» виробляє відчуття динамізму і впевненості, бажання діяти і творити, не замислюючись над тим, що такий стан викликаний «видимостями», вигаданими персонажами й умовними формами. Виводячи індивіда за межі предметних видимостей і формалізованого у сферу суспільно-історичних і емоційно-особистих рухів і смислів, мистецькі твори спонукають реципієнта не тільки глибоко пережити, а й залучити в культурний контекст суспільства, в сферу людського досвіду предмети і явища, ще не освоєні й неусвідомлені належною мірою й, у

такий спосіб, ніби упереджають практичну діяльність і формують інтерес до цих предметів і явищ. При цьому поряд з актуалізацією перед цим засвоєного знання і вміння коригується процес «феномена проникнення» за допомогою сигналів, що йдуть із «підсвідомого» і «надсвідомого».

Під час корекції створюється момент «екстремальної ситуації», «внутрішнього осяяння», коли «власний оракул» говорить «ясно», а бажане одержує своє оформлення, викликаючи почуття самонаповненості і щастя. Безумовно, «феномен проникнення» виробляється, насамперед, у індивіда, який не тільки володіє необхідним фондом знань, умінь, досвіду, а й яскраво вираженою гностичною спрямованістю, багатою творчою уявою, фантазією, художньо-образним мисленням. Саме у композиторсько-виконавській діяльності виробляється особливе почуття піднесення і свободи, «енергетична підзарядка», особливий духовний стан і імпульс до творчого пошуку, інтуїтивна проникливість у доборі і впевненість у прийнятих рішеннях і діях. Тобто, процес композиторсько-виконавської діяльності не вичерпується розумінням його тільки як процесу написання власного твору і передбачає не тільки логічну процедуру творення художнього образу, а й результат цієї особливої духовної діяльності свідомості – своєрідного переведення в іншу систему мови (знаково-сміслову) і в іншу систему мислення.

Художній образ, як відомо, являє собою єдність загального та індивідуального, об'єктивного і суб'єктивного, раціонального та емоційного. Антиномія особистісного й суспільного, природної обдарованості і національних традицій, самотності і суспільних умов також тут утворює діалектичну єдність. Створити художній образ і особливим чином відтворити навколишню дійсність, власні емоції, почуття, ставлення тощо є складним й відповідальним процесом.

Повноцінне творення відбувається тоді, коли композитор-виконавець розкриває не тільки загальні риси образного змісту і форми, а й своєрідне, неповторно індивідуальне авторське втілення, вступає у діалог із самим собою. Такий складний процес творення й осягнення змістової форми передбачає мобілізацію різноманітних знань (загальнохудожніх, музично-теоретичних, музично-історичних тощо) і вмінь (художньо-інтерпретаційних), які уможливають вияви власних почуттів і переживань, що є «надпредметним» результатом композиторсько-виконавської діяльності. Цей процес передбачає оригінальні вияви особистісних художніх вражень, емоційне

зabarвлення, індивідуально-неповторні, суб'єктивно-асоціативні уявлення.

Основою композиторсько-виконавського процесу є мислення, що спирається на пізнання і розуміння «інтонаційного словника» епохи, її художньо-стильових особливостей, що не може відбуватися без пізнання і розуміння навколишньої дійсності. Логічне мислення передбачає пошук оптимальних способів вираження власного художнього задуму, його втілення в художню форму. Раціонально-інтелектуальні способи пізнання, логічно-оперативні дії автора, аналіз, синтез, узагальнення, систематизація спонукають до пошуку нестандартних рішень, створення нового, раніше небувало, внаслідок чого відбувається активізація мисленнєвих процесів.

Процес композиторсько-виконавської діяльності передбачає інтуїтивно-логічне оперування образами-символами, вимагає від інтерпретатора суттєвого переосмислення, подолання педагогічного стереотипу щодо інформативно-пізнавальної домінанти, виявлення й увиразнення специфіки музичної семантики, що передбачає участь таких когнітивно-почуттєвих механізмів як індивідуальне «вчуття», внутрішнє «вживання» в художній образ, асоціативність, емоційно-естетичний резонанс.

Раціонально-інтелектуальні й емоційно-мисленнєві процеси передбачають проєктувальні підходи, постановку мети, її інтелектуальне обґрунтування, осмислення творчого завдання й активізують процес творчості. Внаслідок такої складної творчої взаємодії емоційно-інтелектуальних процесів, асоціативно-образного мислення, вмінь знаходити різні зв'язки в цілісному художньому об'єкті стає можливим процес співпереживання, проникнення, інтеріоризація художнього змісту, повноцінне художньо-діалогове спілкування, як у процесі безпосередньої художньої комунікації, так і на посткомунікативному етапі, що передбачає внутрішній діалог автора зі своїм внутрішнім «Я».

Важливим є твердження О. Рудницької про те, що спілкування відбувається як взаємодія художньої інформації та суб'єктивної моделі її розуміння реципієнтом. Причому це розуміння, зазначає вчена, завжди є активним внутрішнім діалогічним процесом, що відбувається у процесі народження у того, хто сприймає, своєї думки, свого ставлення, позиції щодо почутого, власного розуміння-інтерпретації художнього образу [4]. «Двоголосна відповідь», що звернена до власної і авторської думки, приводить до розуміння змісту, зацікавленості у здійсненні

такого художнього діалогу-розмови, готовності до спілкування з мистецтвом. Без здійснення художнього діалогу гуманістична і духовна сутність мистецьких творів перестає діяти й функціонувати в полікультурному просторі, втрачає свою цінність, а отже, й здатність впливати на особистість [4].

Композиторсько-виконавська діяльність здійснюється під час вивчення музично-теоретичних дисциплін («Теорія музики і сольфеджіо», «Гармонія», «Основи композиторської майстерності», «Музичне мистецтво в контексті художньої культури», «Історія музичного мистецтва», «Аналіз музичних творів»), які розширюють світогляд, надають знання різних композиційних структур музичного твору, жанрів, розкривають суспільно-історичний розвиток, сприяють розвитку художнього сприйняття і наукового мислення.

Аналіз структури композиторсько-виконавської діяльності та її внутрішніх компонентів, механізмів, рушіїв дає змогу об'єднати їх в єдине нерозривне ціле – авторську спроможність майбутнього вчителя музичного мистецтва як інтегральну професійно значущу особистісну якість, котра виявляється багатогранно, багатоаспектно й безпосередньо пов'язана з особистістю вчителя, є системотвірним чинником композиторсько-виконавської діяльності й формується в ній, дає змогу майбутнім фахівцям плідно й творчо діяти в навколишньому середовищі, усвідомлювати свої педагогічне й людське «Я», засвідчує якісно новий рівень творчо-виконавської підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва, розвиток його сутнісних сил, спонукає до творчого самовираження та самореалізації, внаслідок чого студент виступає як творець нових художніх цінностей, майбутній учитель, вихователь, порадник, композитор, виконавець, артист, режисер, як унікальна особистість, спроможна реалізуватися в різних галузях соціально-культурного середовища.

Ефективність формування авторської спроможності майбутнього вчителя музичного мистецтва забезпечують педагогічні умови як діалектичний зв'язок об'єктивних і суб'єктивних факторів, що розкривають сукупність можливостей впливу освітнього середовища на особистісний і процесуальний аспекти такої діяльності. Визначені педагогічні умови зумовлені психолого-педагогічними особливостями музично-педагогічної та композиторсько-виконавської діяльності, забезпечують формування її внутрішніх складових – інтелектуально-розумової, емоційно-почуттєвої, творчо-діяльнісної сфер:

створення освітнього (творчо-розвивального) середовища, у якому студент відчуває себе суб'єктом (автором, творцем) власної творчості й власного життя; розвиток у майбутнього вчителя музичного мистецтва мотивації щодо композиторсько-виконавської діяльності, потреби до самовираження та самореалізації в різних видах художнього мислення (сприйняття – інтерпретація – творення); спрямування навчально-виховного процесу на набуття студентами композиторсько-виконавського досвіду з подальшим проектуванням на музично-педагогічну діяльність; забезпечення педагогічної фасилітації, художньо-діалогового спілкування, стимулювання й активізацію їхньої здатності до конгруентності в композиторсько-виконавській діяльності, залучення в цю діяльність всіх без винятку студентів; поетапність композиторсько-виконавської діяльності; упровадження й реалізація відповідної методичної системи.

Упровадження методичної системи відбувається шляхом реалізації композиторсько-виконавської технології, передбачає організацію безперервного, поступового й поетапного процесів залучення студентів у композиторсько-виконавську діяльність, дотримання визначених педагогічних умов; здійснення міжпредметних зв'язків із дисциплінами соціально-гуманітарного, психолого-педагогічного, фундаментального циклів, оновлення змісту фахових дисциплін через упровадження модуля композиторсько-виконавської діяльності; раціональний добір відповідних форм і методів навчання; упровадження в навчальний процес авторського курсу «Музичне мистецтво в контексті художньої культури», зміст якого спрямовується на розвиток ціннісно-особистісної сфери, набуття поліхудожніх знань, розвиток художньо-образного мислення майбутніх учителів музичного мистецтва, використання різних видів художньої творчості в самостійній творчо-проектувальній діяльності студентів як важливих складових у формуванні авторської спроможності майбутнього вчителя; впровадження курсу «Основи композиторської майстерності», метою якого є трансформація набутого майбутніми вчителями художньо-інтерпретаційного досвіду в композиторсько-виконавській діяльності, художньо-педагогічному спілкуванні, творчо-проектувальній діяльності, оприлюдненні власних творів, композицій, проектів, їхнє педагогічне спрямування; позааудиторна робота з формування авторської спроможності майбутнього вчителя орієнтована на активну

самостійну творчо-пошукову, творчо-проектувальну, творчо-репетиційну, творчо-презентаційну роботу студентів; навчальна, педагогічна та асистентська практики; участь у науково-дослідній роботі (студентські конференції, написання рефератів, кваліфікаційних робіт): участь у фестивалях-конкурсах, мистецько-педагогічних заходах і проєктах.

Висновки. На сьогодні у просторі музично-педагогічної освіти постала необхідність реконструкції й оновлення змісту, форм і методів підготовки конкурентоспроможних фахівців, здатних до самовираження і самоактуалізації у професійній діяльності.

Творчо-виконавська підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва» як складна неперервна динамічна система передбачає вдосконалення і розвиток професійно значущих якостей, музичних здібностей, інтеграцію, постійне зростання, ґрунтовність і фундаментальність знань, набуття фахових компетентностей і головне, – якісне перетворення майбутнім вчителем свого внутрішнього світу, що приводить до принципово нового його внутрішнього стану, способу життєдіяльності та професійної творчості.

В умовах реконструкції змісту музично-педагогічної освіти особливого значення набуває творчо-виконавська діяльність. Упровадження її в систему вищої педагогічної освіти сприяє розвитку духовно-творчої особистості, позитивно впливає на вдосконалення професійно вагомих особистісних якостей, сприяє формуванню авторської спроможності як інтегрованої професійно-особистісної якості майбутнього вчителя музичного мистецтва.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Давыдова Е. В. Методика преподавания сольфеджио: учеб. пособие / Е. В. Давыдова; ред. текста Е. В. Давыдовой, Ю. Рагс, вступ. статья В. Середы. – 2-е изд. /Е. В. Давыдова – М.: Музыка, 1986. – 160 с.
2. Ничкало Н. Г. Українська наукова школа педагогічної майстерності – скарбниця сьогодення і майбутнього / Н. Г. Ничкало // Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології. – Київ – Кіровоград, 2014. – С. 22–29.
3. Ростовський О. Я. Теорія і методика музичної освіти: Навч.-метод. посібник / О. Я. Ростовський. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011. – 640 с.
4. Рудницька О. П. Основи педагогічних досліджень / О. П. Рудницька, А. Г. Болгарський, Т. Ю. Свистельнікова. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 1998. – 143 с.
5. Семенов О. М. Професійна підготовка майбутнього вчителя на основі поліпарадигмального підходу / О. М. Семенов // Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології. – Київ – Кіровоград, 2014. – С. 77–82.
6. Становлення і розвиток науково-педагогічних шкіл: проблеми, досвід. Перспективи: зб. наук. праць / [за ред. В. Г. Кременя, Т. Левовицького]. – Житомир: Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2012. – 692 с.
7. Хомич Л. О. Аксиологічні основи змісту навчання і виховання майбутніх учителів / Л. О. Хомич // Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології. – Київ – Кіровоград, 2014. – С. 89–93.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Стратан-Артишкова Тетяна Борисівна – доктор педагогічних наук, доцент кафедри музично-теоретичних та інструментальних дисциплін Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: творчо-виконавська підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва.